

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ

Burcu KILINÇ SAVRUL

Araş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga İİBF İktisat Bölümü
kilincburcu@hotmail.com.tr

Hasan Alp ÖZEL

Araş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga İİBF İktisat Bölümü
alpalp78@hotmail.com.tr

Cüneyt KILIÇ

Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga İİBF İktisat Bölümü
c_kilic2006@hotmail.com.tr

ÖZET

Osmanlı'nın son döneminde önemli dış ticaret açıkları bulunmaktadır. Ulusal ticaretin ise ülke çapında olmaktan ziyade bölgesel çapta olduğu görülmektedir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın olumsuz ekonomik etkilerinin önemli ölçüde hissedildiği görülmektedir. Kuruluş yıllarında dış ticaret gelirin önemli bir kısmını tarım ihracatı oluşturmaktadır. Günümüz Türkiye dış ticaret yapısı ise kuruluş yılları dış ticaret yapısından oldukça farklılık göstermektedir. Çalışmanın amacı, Osmanlı'nın son döneminden itibaren, Türkiye'nin dış ticaretinin gelişimi tarihsel bir bakış açısıyla neden sonuç ilişkisi içinde ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Dış ticaret politikaları, ihracat, ithalat.

DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE IN TURKEY FROM THE LATE OTTOMAN HISTORY TO TODAY

ABSTRACT

It is seen that Ottomans had significant trade deficits in their final years and that most of the trade activities had been regional rather than national. It is also seen that early years of the Republic had felt negative economic effects of the problems caused by the Independence and 1st.

World Wars. Contemporary Turkish foreign trade is quite different than the economic market structure of early years of the Republic. The aim of this study is to put forward the casual relationship of the development of Turkish foreign trade from the historical perspective.

Keywords: Foreign trade policies, export, import.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın olumsuz ekonomik etkileri önemli ölçüde hissedilmektedir. Ulaştırma alt yapısının ve sermaye birikiminin yetersiz oluşu, genel ekonominin bir bütünlük oluşturmaktan ziyade, bölgesel şekillenmesine neden olmuş, dış ticaret bu koşullar altında şekillenmiştir. Uygulanacak ekonomi politikalarında başlangıçta liberal fikirler öne çıksa da, bu politikalardan umulan sonuçların alınamaması ve 1929'da gümrük tarifelerini değiştirme serbestisinin kazanılması ile, 1930'dan itibaren daha fazla devlet ağırlıklı dış ticaret politikalarının uygulandığı görülmektedir.

1960'dan itibaren ithal ikameci ekonomik gelişme politikasını daha da yoğun olarak benimsemiştir. Uygulanan kur politikası sonucunda yurtiçi fiyatları, yurt dışı fiyat artışının üzerinde seyretmiş, miktar kısıtlamaları ve ithal yasakları gibi politikalar ihracatı da olumsuz yönde etkilemiştir. 1970'li yıllarda, uluslararası piyasada meydana gelen arz şokları, ihracatının önemli bir kısmı ithalata bağlı olan Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. 1980'e gelindiğinde mevcut döviz darboğazının aşılabilmesi için Türkiye ekonomisinde köklü değişikliklere gidildiği görülmektedir. 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları ile birlikte ithal ikamesi politikası terk edilerek, ihracata yönelik sanayileşme politikası uygulanmaya başlanmış, dış ticaret daha serbest hale getirilmiştir. 1980-1989 döneminde dış ticaretin önündeki doğrudan ve dolaylı engellerin kaldırılmasına yönelik uygulanan politikalara, 1989'da finansal serbestleşmeye yönelik uygulanan ekonomi politikaları da eşlik etmeye başlamıştır. 1996'da Gümrük Birliği'ne üye olunması ile Türkiye'nin dış ticaretinin küresel boyuta taşındığı görülmektedir.

1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM (1830-1923)

Uluslararası ticaretin yapıldığı ülkelerdeki kurumsal yapı farklılıkları, değişik siyasi egemenlik alanlarının varlığı, ticarete taraf olan ülkelerin para birimlerinin ve içinde buldukları iktisadi sistemlerin çeşitlilik göstermesi uluslararası iktisadi ilişkilerin her ülkenin sınırları içinde farklı ticaret politikaları uygulamalarına

neden olmuştur. Bu durum Osmanlı'nın kuruluşundan günümüz Türkiye'sine kadar geçen dönem içinde de kendisini göstermiştir (Şahin, 1997, s.497). Osmanlı'nın kuruluşundan Cumhuriyet'in ilanı süre zarfında çeşitli ticaret politikaları uygulanmıştır. Bunun en önemli nedeni, belirli dönemlerde yaşanan ekonomik darboğazların dış ticaret politikaları üzerinde yaratmış olduğu etkilerdir.

1.1. Osmanlı'da İlk Ticaret Politikaları (1830-1914)

Batılı ülkelerde Sanayi Devrimi devam ederken, Osmanlı Devleti'nde iktisadi hayatın önemli bir unsurunu oluşturan ticaret, devletin kontrolü altında yürütülmekteydi (Çakır, 2000, s.40). Devletin kontrolü altında sınırlar içinde yapılan ticaret öncelikli olarak kırsal ve kentsel alanlar arasında mal değişimini artırırken bölgeler arasında yardımlaşma ve iş bölümünün gelişmesine yardımcı olmaktadır. Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında yapılan ticarete ise, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde üretilmeyen mallar temin edilmeye çalışılmaktaydı. Bu durum da çeşitli kentlerde dış pazar için üretim yapan ekonomik birimlerin gelişmesine yardımcı olmaktadır (Pamuk, 2005, s.66).

Osmanlı dış ticaret politikası geleneksel olarak ülke içinde mal bolluğunu arttırarak ekonomik karlılığı, özellikle de fiyat karlılığını amaçlayan ithalatı teşvik edici, ihracatı kısıtlayıcı bir uygulamaya dayanmaktaydı. Uygulanan bu politikaları desteklemek amacıyla ihracat yüksek oranlarda vergilendirilirken bazı mallara da ihracat yasağı konmaktaydı.

Kapitülasyonların da desteklediği bu ithalatı teşvik edici dış ticaret politikası ile birlikte 1838 yılında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Balta Limanı Anlaşması ve bunu takip eden yıllarda Fransa ve diğer Avrupa devletleri ile yapılan benzer nitelikteki anlaşmalar Osmanlı Devleti'nin gümrükleri üzerinde diğer Avrupalı devletlere sayısız ayrıcalıklar tanımak suretiyle engelsiz bir ticaret sistemi geliştirmelerine imkan sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda Osmanlı ekonomisinin gelişen Avrupa sanayisi için açık bir pazar haline gelmesine yardımcı olmuştur (Güven, 1998, s.26). Bu dönemde Osmanlı ihracatı dünya ticareti toplamından küçük bir pay almasına rağmen Avrupa'nın ekonomik evrimine ve Avrupa'daki toprak kullanımını modellerine büyük katkı sağlamıştır (Mcgowan, 1981, s.7).

17. ve 18'inci yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde bu yönde bir ticaret politikası uygulanmasına karşın, Avrupa devletleri ülkelerinin milli servetini oluşturan altın ve gümüş miktarının arttırılması ve bu

amaçla dış ticaret fazlası şeklinde tanımlanan ihracatı arttırmak, ithalatı kısmak ve yerli üreticiyi dış rekabetten korumak amacıyla dış ticaret politikaları uygulanmaktadır. Osmanlı imparatorluğu ise aynı dönemde Avrupalı devletlerin uygulamış olduğu politikaların tersine politikalar izlemiştir. Bu dönemde Osmanlı imparatorluğunun öncelikli olarak izlediği ticaret politikasının amacı ülkenin temel gereksiniminde kullandığı malların darlığının önüne geçmek ve vergi gelirlerini arttırmak olmuştur (Taşkın, 2003, s.133).

Osmanlı Devleti'nde ülkenin temel gereksinimlerinin karşılanması ve vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik dış ticaret politikaları 19'uncu yüzyılın sonlarına kadar sürdürülmüştür. 19'uncu yüzyılın sonlarından itibaren kamu gelirlerini arttırmak, diğer bir taraftan da yerli üretimi dış rekabete karşı korumak amacıyla, ithalat vergilendirilmeye çalışılmıştır. Yine aynı yıllar içinde Osmanlı Devleti'ni dışa açık bir pazar konumuna getiren 1838 yılında Osmanlı devleti ile İngiltere arasında imzalanan ticaret anlaşmasının geliştirilmesine çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 1886 yılında ithal ürünlerin vergi oranları %8 olarak belirlenmiştir. Bunun yanında ihracata konu olan malların vergisinin her yıl %1 oranında azaltılmasına karar verilmiştir. Dûyun-u Umumiye için kullanılmak üzere ithal malların vergisinin %3 artırılması konusunda anlaşma sağlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005, s.21).

Tablo 1:
1830-1911 Osmanlı İhracatı ve Başlıca Ünelere Göre Dağılımı

İHRACAT	Milyon Sterlin	İngiltere (%)	Fransa (%)	Almanya (%)	Avusturya (%)	Rusya (%)
1830-32	4	13	14	2	31	13
1840-42	5	20	17	2	29	10
1850-52	9	20	16	1	28	8
1860-62	12	24	30	1	17	10
1870-72	19	27	25	0	14	15
1880-82	15	24	28	1	6	14
1890-92	18	26	25	4	6	4
1900-02	20	26	19	7	8	4
1908-11	26	18	14	11	8	4

Kaynak: (Güven, 1998, s.28).

1830-1911 yılları arasında Osmanlı'nın ihracatının istikrarlı bir artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Aynı dönem içinde Osmanlı'nın ihracatından, 1830'lu yıllarda en fazla pay alan ülkeler sırasıyla Avusturya, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya olmasına karşın, bu sıralama 1900'lü yıllarda İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ve Rusya olduğu görülmektedir. Bu durum da Osmanlı'nın kuruluşundan I. Dünya Savaşı'na kadar geçen dönem zarfında pazar yapısının ne yönde değiştiğini göstermektedir.

Tablo 2:
1830-1911 Osmanlı İthalatı ve Başlıca Ükelere Göre Dağılımı

İTHALAT	Milyon Sterlin	İngiltere (%)	Fransa (%)	Almanya (%)	Avusturya (%)	Rusya (%)
1830-32	4	19	10	3	17	31
1840-42	6	29	9	5	22	17
1850-52	10	26	9	10	26	14
1860-62	13	27	12	10	17	12
1870-72	22	32	12	14	13	9
1880-82	15	45	12	2	12	10
1890-92	19	36	12	10	10	10
1900-02	20	30	10	10	15	10
1909-11	38	24	8	14	14	9

Kaynak: (Güven, 1998, s.28).

1830-1911 yılları arasında Osmanlı ithalatı, ihracatı gibi artış eğilimi göstermiştir. Dönem başlarında Osmanlı'nın en fazla ithalat yaptığı ülkeler; Rusya, İngiltere, Avusturya, Fransa ve Almanya şeklinde sıralanmasına rağmen dönemin sonlarına doğru bu sıralama İngiltere; Avusturya, Almanya, Fransa ve Rusya şeklinde yeniden şekillenmiştir. İthalat ve ihracatın her ikisinin de artış eğilimi göstermesine rağmen Birinci Dünya Savaşı'na kadar ithalatın ihracattan daha hızlı artması Osmanlı Devleti'nin dış ticaret açıklarının giderek artmasına neden olmuştur.

1.2. I. Dünya Savaşı Sonrası Ticaret Politikaları (1914-1923)

Osmanlı Devletinin son dönem dış ticaret politikasının önemli ölçüde kısıtlandığı görülmektedir. 1886 yılında %8'e düşürülen ithal vergi oranları, Avrupalı devletlerin diretmeleri sonucunda 1914 yılında %15'e çıkartılmıştır. Ancak aynı tarihte I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Osmanlı Devleti kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını açıklamış ve gümrük

vergilerini de değer üzerinden %15-16 olarak belirlediğini bildirmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2005, s.21). 1915'de ise, vergiler %30 seviyesine çıkartılmıştır. Mart 1916'da, geliştirilmesi istenen sanayi kollarını dış rekabete karşı korumak amacıyla ithal edilecek her mal grubu için spesifik gümrük vergisi konulmuş ve böylece ad valorem gümrük vergisi terk edilerek spesifik gümrük tarifesine geçilmiştir (Güven, 1998, s.27).

Kabul edilen bu spesifik gümrük tarifesi ile (Parasız, 2004, s.23);

- Halkın gıdası için zorunlu kaynakların koruma altına alınması ve ulusal ekonomik faaliyetlerin korunması,
- Devletin güvenliği,
- Mikrop ve salgın hastalıklara karşı korunma,
- Afyon ve zehirli maddelerin kullanımını önleme,
- Alkollü içkilerin yurda girişini engellemek,
- Altın çıkışını önlemek ve,
- Kamu tekelleri kurma ve kurulanların desteklenmesi amaçlanmıştır.

Uygulanan politikalar, Batı Avrupa'da başlayan Endüstri Devrimi ve Batılı güçlerin kapitülasyonları oldukça karmaşık hale getirmesi gibi sorunların çözümü için yeterli olmamıştır. Bu sorunlara çözüm üretemeyen Osmanlı bu tarihten sonra ciddi dış ticaret açıkları ile karşı karşıya kalmıştır. Verilen bu dış ticaret açıkları Osmanlı'nın yıkılışında önemli bir rol oynamıştır (Alkin, 1983, s.2). 1920'li yıllara gelindiğinde Osmanlı ekonomisi, Avrupalıların gözünde geri kalmış bir tarım ekonomisi konumundadır. Bu dönemde tarım sektörü Osmanlı'nın ülke dış ticaret gelirlerinin %83'ünü oluşturmaktadır. Sanayi kesimi ise yurt içinden gelen talebin çok az bir kısmına cevap verebilmekteydi (Taşkın, 2003, s.135).

Son olarak, Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar temel sanayilerin kurulamamış olması sanayinin sadece yakın yerler için tüketim malları üretecek seviyede gelişmesine neden olmuştur. Madenleri ve tarımsal ürünleri işleyemeden hammadde ve gıda maddeleri satan, işlenmiş mal ve hazır yiyecek satın alan Avrupa rekabetine açık bir ülke, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte teslim alınmıştır.

2. CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZÜ DİŞ TİCARETİN GELİŞİMİ

Türkiye'nin dış ticaret yapısını iki alt başlık altında incelemek mümkündür. 1980'den önce genel hatlarıyla ithal ikameci bir ekonomi politikası izleyen Türkiye'nin, 1980'den sonra, gerek ticari serbestleşme, gerekse finansal serbestleşme politikaları uygulayarak uluslararası ticarete daha büyük ölçekte katıldığı olduğu görülmektedir.

2.1. 1923-1980 Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın olumsuz ekonomik etkileri önemli ölçüde hissedilmektedir. Ulaştırma alt yapısının yeterli olmayışı, yeterli sermaye birikiminin bulunmayışı gibi olumsuz ekonomik etkiler sonucunda dönemin ülke ekonomisi, bir bütünlük oluşturmaktan ziyade bölgesel olarak şekillendiği görülmektedir. Bu dönemde yabancı sermaye ve girişimci gücü, Türkiye ekonomisine yeterli güven beslemediğinden dolayı Türkiye'de yatırım yapmak istememektedir. Ulusal sermaye birikiminin yeterli seviyede olmamasından dolayı ise ekonomide yabancı sermayeye gerek duyulmaktadır (Uludağ ve Arıcan, 2003, s.3-4). Bu ekonomik koşullar altında Şubat 1923'de İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde yeni kurulan cumhuriyetin izleyeceği ekonomik yön belirlenmeye çalışılmıştır. Kongrenin başıca iki nedenle toplandığını söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi; tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi kesimlerinin sorunlarını bir bütün halinde belirlemektir. Kongrenin toplanmasının ikinci nedeni ise yabancı sermaye çevrelerini ekonominin genel görünüşü konusunda bilgilendirmektir (Kepenek ve Yentürk, 2005, s.32-33).

Kuruluş yıllarında Türkiye ekonomisi dışa açık bir ekonomik görünüm sergilemektedir. Ekonomideki dışa açıklığın temel dayanağı aşırı derecede dışa bağımlı bir ekonomik yapıya sahip olunmasıdır (Şahin, 2009, s.43 -44). Türkiye ekonomisinde 1923-1929 yılları incelendiğinde ithalatın GSYH'ya oranı %14.6 ve ihracatın GSYH'ya oranı ise %10.6 olmuştur. Bu orana daha sonraki 50 yıl içerisinde ulaşılamaması bu dönemde ticari açıklık uygulamasının bir göstergesi olarak gösterilmektedir (Boratav, 2006, s.49-50).

1923 İktisat Kongresinde milliyetçi ve liberal ekonomi politikaları benimsenmiştir. Bu bağlamda uygulanan ekonomi

politikaları, özel girişime önem veren ve dışa açık bir yapı görünümündedir. Dışa açık bir ekonomi politikasının uygulanmasının önemli bir nedeni ise Lozan Barış Anlaşması'nın ekonomik hükümlerinden kaynaklanmaktadır. Lozan Barış Anlaşması hükümleri gereğince 1916'da imzalanan Osmanlı Gümrük Tarifeleri beş yıl süreyle geçerli kalmıştır. Bu nedenden dolayı 1929'a kadar gümrük tarifeleri arttırılamamıştır. (Uludağ ve Arıcan, 2003, s.5).

Tablo 3:
Dış Ticaret Göstergeleri, 1923-1929

Yıllar	İhracat (000 \$)	Değişim (%)	İthalat (000 \$)	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi (000 \$)	Dış Ticaret Hacmi (000 \$)	İhracat/ İthalat Karşılama Oranı (%)	GSYH*
1923	50790	-	86872	-	-36082	137662	58.5	2959
1924	82435	62.3	100462	15.6	-18027	182897	82.1	3392
1925	102700	24.6	128953	28.4	-26253	231653	79.6	3817
1926	96437	-6.1	121411	-5.8	-24974	217848	79.4	4512
1927	80749	-16.3	107752	-11.3	-27003	188501	74.9	3937
1928	88278	9.3	113710	5.5	-25432	201988	77.6	4362
1929	74827	-15.2	123558	8.7	-48731	198385	60.6	5301

Kaynak: (TUİK, 2009, s.2; TUİK, 2010, s.668). * Milyon TL. GSYH 1948 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

Tablo dan da görüldüğü gibi 1923-1929 döneminde ithalatımız ihracatımızdan sürekli daha fazla olmuştur. Sözü edilen dönemde en fazla dış ticaret açığı 48731 bin ABD Doları ile 1929'da yaşanmıştır.

Sanayi makinelerine 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu gereğince gümrük vergisi muafiyeti getirilmiştir. Lozan sözleşmesinin bittiği 1929'da yeni bir gümrük tarifesi yürürlüğe girmiştir. Yeni tarifeye bütün tarım makine, araç ve gereçleri gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. 1929 tarifesinde ulaştırma araçları ve yurtiçinde üretilmeyen sanayi maddeleri üzerindeki vergi oranları 1929'dan önceki döneme göre düşürülmüştür. Ancak yeni tarife ile özellikle iplik ve kumaş, şeker, un ve diğer gıda maddeleri, deri ve ağaç ürünleri, çimento gibi gelişmekte olan yerli sanayi alanlarındaki ithalata yerli üretimi koruyabilmek amacıyla yönelik olarak yüksek vergi oranları getirilmiştir (Tezel , 1994, s.162).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında göreceli olarak liberal bir iktisat politikası benimsenmekle beraber devletin yerli üretimi arttırmaya yönelik vergi muafiyetleri, özel sektöre ucuz girdi olanakları gibi yerli üretimin artmasına yönelik düzenlemeleri de olmuştur (Özkale ve Kayalica, 2008, s.356). Kuruluş yıllarında izlenen liberal politikaların beklentileri karşılayamaması, yeni iktisat politikası arayışlarına neden olmuştur. Henüz önemli bir girişimci sınıfın oluşmaması, uluslararası piyasalarda meydana gelen dalgalanmalar ve yeterli alt yapının bulunmaması gibi nedenlerle 1930'dan itibaren daha devlet ağırlık bir ekonomi politikası uygulanmaya başlanmıştır (Palamut ve Giray, 2001, s.23).

1930 ve 1931 yılları iç ekonomiye yönelik olarak müdahale önlemlerinin alınmadığı ancak dış ticarete sıkı denetimler uygulanan yıllar olmuştur (Boratay, 2006, s.67). Kuruluş yılları olarak isimlendirilen 1923-1929 yılları arasında liberal bir ekonomi politikası benimseyen Türkiye, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden diğer ülkeler gibi olumsuz etkilenmiştir. 1931'de ithalata kota konulması ve ihracatın denetlenmesi hakkında çıkan kanun ekonomi politikasında korumacılığın ilk adımları olarak değerlendirilmektedir. 1933-1938 yılları arasında I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı uygulanmış, böylece devlet iktisadi hayata fiilen girmiştir. Devlet eliyle sanayileşmenin bu dönemdeki en önemli yapı taşı 1934 yılında uygulamasına geçilen I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı'dır. I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı tam anlamıyla bir kalkınma planı olmaktan ziyade devletin sanayi alanındaki yatırım programı olarak değerlendirilmektedir (Buluş, 2003, s.46). I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı'nın sona ermesiyle, II. Beş Yıllık sanayi kalkınma Planı oluşturulduysa da II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bu plandan vazgeçilerek "İktisadi Savunma Planı" uygulanmıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003, s.7-15).

1929'dan itibaren uygulanan iktisat politikaları sonucunda 1930-1937 arasında dış ticaret dengesi sürekli fazla vermiştir. 1930'da ihracat bir önceki yıla göre %4.6 azalırken, ithalat ise %43.7 azalmıştır. 1934'de ihracat bir önceki yıla göre %25.7 artarken, aynı yıl ithalat bir önceki yıla göre %52.5 artmıştır. İthalattaki bu önemli artışa rağmen 1934'de dış ticaret dengesinin fazla verdiği görülmektedir. 1930'dan 1937'ye kadar Türkiye'nin ihracatının ithalatından fazla olduğu görülmektedir. 1936'da 20051 bin ABD Doları olan dış ticaret fazlası, 1937'de 18685 bin ABD Doları'na gerilemiş ve 1938'de ithalatımızdaki artış ihracatımızdaki artışı geçerek tekrar dış ticaret açığı verilmiştir.

Tablo 4:
Dış Ticaret Göstergeleri, 1930-1939

Yıllar	İhracat (000 \$)	Değişim (%)	İthalat (000 \$)	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi (000 \$)	Dış Ticaret Hacmi (000 \$)	İhracat/ İthalat Karşılama Oranı (%)	GSYH*
1930	71380	-4.6	69540	-43.7	1840	140920	102.6	5431
1931	60226	-15.6	56935	-13.8	291	120161	100.5	5877
1932	47972	-20.3	40718	-32.1	7254	88690	117.8	5253
1933	58065	21.0	45091	10.7	12974	103156	128.8	6065
1934	73007	25.7	68761	52.5	4246	141768	106.2	6447
1935	93670	4.4	70635	2.7	5597	146867	107.9	6252
1936	93670	22.9	73619	4.2	20051	167289	127.2	7694
1937	109225	16.6	90540	23.0	18685	199765	120.6	7811
1938	115019	5.3	118899	31.3	-3880	233918	96.7	8550
1939	99646	-13.4	92498	-22.2	7149	192145	107.7	9139

Kaynak: (TUİK, 2009, s.2; TUİK, 2010, 668). * Milyon TL. GSYH 1948 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

Temmuz 1931'de yürürlüğe giren kanunla, hükümete ithalat üzerinde fiziki sınırlamalar getirebilme yetkisi verilmiştir. Bu kapsamda aynı yıl kota listeleri belirlenmiştir. Tarım ve sanayi üretiminde kullanılan makine araç-gereç ve hammaddeler, ilaç ve tıpta kullanılan malzemeler bu fiziki sınırlamaların dışında bırakılmıştır. Mamul gıda maddeleri, alkollü içecekler, parfüm, elbise, ayakkabı ve deri eşyalar gibi bazı tüketim mallarının ithali ise yasaklanmıştır. Diğer tüketim malları ile çimento gibi yurtdışında de üretilen malların ithalatı ise kotalar çerçevesinde belirlenmiştir. Ayrıca 1930'dan itibaren dış ticaret politikası ile sanayileşme politikası arasında uyumu sağlayabilmek için çeşitli önlemler alınmıştır. 1930-1933 yılları arasında ithal malların fiyatlarında %44'ü bulan önemli düşüşler yaşanmıştır. Hükümetin oluşturduğu I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı'nın son şeklinin verildiği 1933'de başta kumaş ve deri eşyalar olmak üzere vergi oranları daha da arttırılmıştır. Diğer taraftan 1933'deki tarife değişiklikleri hükümete daha sonra yapılacak olan ikili ticaret anlaşmalarındaki pazarlıklara yüksek tarife oranları ile başlama avantajı sağlamıştır. 1933'den itibaren Türkiye, ülkenin dış ticaretinde önemli bir yere sahip olan ülkelerle karşılıklı gümrük tarife indirimlerini de kapsayan ikili ticaret anlaşmaları yapmaya başlamıştır. Bu dönemde hükümetin ithal ikamesine yönelik sanayileşme

politikasıyla uyumlu bir dış ticaret politikası uyguladığını söylemek mümkündür (Tezel, 1994, s.167-174).

1940-1946 yılları ekonomik açıdan devletçilik ve savaş ekonomisi yılları olarak isimlendirilmektedir. Bir milyondan fazla kişi silah altına alınmış, dolayısıyla üretim ve tüketim hacminde bir daralma meydana gelmiştir (Uludağ ve Arcan, 2003, s.14). II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanan savaş ekonomisi dış ticaretin gelişmesini önemli ölçüde engellemiş hatta dış ticaretin daralmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'yla birlikte dış ticaret ülke koşullarından ziyade uluslararası koşullardan etkilenmiştir. Bu dönemde dış ticaret fazlası oluşturulmaya yönelik politikalar benimsenmiş, bu bağlamda ithalatın kısılması amaçlanmıştır. 1938'de 119 milyon ABD Doları olan ithalatımız 1940'da 53 Milyon ABD Doları seviyesine düşmüştür. Savaş yıllarında ihracat arttırılmak istense de ulusal paranın aşırı değerli olması ve devletin gelir elde etmek için ihracattan da vergi alması ihracatı, hem hacim hem de değer olarak önemli ölçüde azaltmıştır (Bulut, 2006, s.178). Ancak ithalattaki azalmanın ihracattaki azalmadan fazla olmasından dolayı bu dönemde dış ticaret dengesinin olumlu yönde etkilendiği görülmektedir (Parasız, 1998, s.65).

Tabloda yer alan veriler incelendiğinde 1940'da bir önceki yıla göre ihracatta %18.8 bir azalma meydana gelirken aynı yıl ithalatta %45.9'luk bir azalma meydana geldiği görülmektedir. 1930'dan itibaren uygulanan dış ticaret politikalarının da etkisiyle 1939-1946 dönemin de dış ticaret fazlası verildiği görülmektedir.

Tablo 5:
Dış Ticaret Göstergeleri, 1940-1946.

Yıllar	Ihracat (000 \$)	Değişim (%)	İthalat (000 \$)	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi (000 \$)	Dış Ticaret Hacmi (000 \$)	Ihracat/ İthalat Karşılama Oranı (%)	GSYH*
1940	80904	-18.8	50035	-45.9	30869	130939	161.7	8702
1941	91056	12.5	55349	10.6	35707	146405	164.5	7800
1942	126115	38.5	112879	103.9	13236	238994	111.7	8230
1943	196734	56.0	155340	37.6	41394	352074	126.6	7424
1944	177952	-9.5	126230	-18.7	51722	304182	141.0	7047
1945	168264	-5.4	96969	23.2	71295	265233	173.5	5970
1946	214580	27.5	118889	22.6	95691	333469	180.5	7885

Kaynak: (TÜİK, 2009, s.2; TÜİK, 2010, 668). * Milyon TL. GSYH 1948 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

Türkiye II. Dünya Savaşı'na taraf olmasa da savaşın olumsuz ekonomik etkilerini hissetmiştir. Türkiye'de 7 Eylül 1946'da büyük oranlı bir devalüasyon yapılmıştır (Alkin, 2004, s.120). 1946'da yapılan bu devalüasyon ile TL'nin değeri %53.6 düşürülmüştür. Devalüasyon sonrası 1 ABD Doları, 2.80 TL de sabitlenmiştir. Bu devalüasyonla, yeni ekonomik politikalara uyum sağlayarak ihracat miktarının artırılması hedeflenmiştir. Devalüasyonun bir başka önemli nedeni ise yeni kurulan WB ve IMF'e katılım sonucunda devalüasyon yapma yetkisinin kısıtlanacak olmasından kaynaklanmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2005, s.118). Ancak yapılan devalüasyonla birlikte, ithalat üzerindeki sınırlamaların hafifletilmesi sonucunda ithalattaki artışın, ihracattaki artışı aştığı görülmektedir (Tezel, 1994, s.184). 1947'de bir önceki yıla göre ithalatta %100'ün üzerinde bir artış gerçekleşirken, ihracatta önemli bir değişme yaşanmamıştır (Özkale ve Kayalica, 2008, s.359).

Tablo 6:
Dış Ticaret Göstergeleri, 1947-1963.

Yıllar	Ihracat (000 \$)	Değişim (%)	İthalat (000 \$)	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi (000 \$)	Dış Ticaret Hacmi (000 \$)	Ihracat/İthalat Karşılama Oranı (%)	GSYH*
1947	223301	4.1	244644	105.8	-21343	467945	91.3	8212
1948	196799	-11.9	275053	12.4	-78254	471852	71.5	37133
1949	247825	25.9	290220	5.5	-42365	538045	85.4	35282
1950	263424	6.3	285664	-1.6	-22240	549088	92.2	38598
1951	314082	19.2	402086	40.8	-88004	716168	78.1	43536
1952	362914	15.5	555920	38.3	-193006	918834	65.3	48739
1953	396061	9.1	532533	-4.2	-136472	928594	74.4	54210
1954	224924	-15.4	478359	-10.2	-143435	813283	70.0	52655
1955	313346	-6.4	497637	4.0	-184291	810983	63.0	56912
1956	304990	-2.7	407340	-18.1	-102350	712330	74.9	58763
1957	345217	13.2	397125	-2.5	-51908	742342	86.9	63417
1958	247271	-28.4	315098	-20.7	-67827	562369	78.5	66308
1959	353799	43.1	469982	49.2	-116183	823781	75.3	69373
1960	320731	-9.3	468186	-0.4	-147455	788917	68.5	71391
1961	346740	8.1	507205	8.3	-160465	853945	68.4	72619
1962	381197	9.9	619447	22.1	-238250	1000644	61.5	77030
1963	410771	-3.4	687616	11.0	-319529	1055703	53.5	84291

Kaynak: (TUİK, 2009, s.2; TUİK, 2010, 668). * Milyon TL. GSYH 1948 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır.* Milyon TL. 1947 yılı GSYH 1948 sabit fiyatlarıyla, 1948-1963 yılları GSYH 1968 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında IMF'e üye olmakla dış dünya ile ilişkilerini geliştirmek açısından ilk önemli adımı atmıştır. Bu tarihten sonra uygulanan çeşitli ekonomi politikalarıyla Türkiye, dış ekonomik gelişmelere daha açık ve daha duyarlı hale gelmiştir (Altuğ, 2006, s.4).

1946'dan itibaren ithalat önündeki fiyat ve miktar sınırlamalarının kaldırılmasıyla ithalatta bir artış yaşanmıştır. İthalat mallarına olan talepteki artış başlıca iki nedene dayanmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, özellikle 1950'den itibaren gelen yabancı sermaye ve dış yardımların yeni bir tüketim istemi oluşturmasıdır. İkinci neden ise izlenen ekonomik gelişme politikasının ithal girdi kullanımına dayanmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2005, s.119-120). İthalattaki artış 1953'e kadar sürmüştür. Bu yıldan itibaren ithalata tekrar sınırlamalar getirilmiştir. İthalatı çeşitli önlemlerle kısımaya yönelik çalışmalar, ithalatı bir miktar azaltsa da, aynı dönemde ihracatta da bir azalma meydana gelmesinden dolayı dış ticaret açığı sorununun devam ettiği görülmektedir (Özkale ve Kayalica, 2008, s.360).

Yıllar itibariyle yapılan ithalat mal gruplarına göre incelendiğinde tüketim mallarının oranının azaldığı görülmektedir. 1948'de yapılan ithalatın %28'i makine ve araçlar, %36'sı hammaddeler, %25'i tüketim malları ve %11'i de inşaat malzemelerinden oluşmaktadır. 1962'de ise tüketim malları ithalatı toplam ithalat içerisinde %7'ye gerilerken, inşaat malzemelerinin payı %5'e gerilemiştir (Kepenek ve Yentürk, 2005, s.120).

1953'den 1958'e kadar ithalat konusunda sürekli artan sınırlandırmalara başvurulmuştur. Bu sınırlamalardaki temel amaç artan ticaret açığının sınırlandırılması olarak öne çıkmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında hükümete ekonomiye müdahale konusunda geniş yetkiler sağlayan Milli Koruma Yasası yeniden yürürlüğe konularak fiyat denetimleri arttırılmıştır. Bu sıkı önlemlerin iki yıl uygulanması sonucunda dış ticaret açığının bir miktar azaldığı görülmektedir. 1953'den 1958'e kadar ithalat konusunda sürekli artan sınırlayıcı önlemlere başvurulmuştur. İthalatta yaşanan bu daralma ithalata önemli ölçüde bağlı olan sanayi kesiminde de büyük ölçüde bir daralmaya neden olmuştur (Balkanlı, 2002, s.300). 4 Ağustos 1958'de bir dizi ekonomik istikrar programı uygulanmaya başlanmıştır. Ekonomik istikrar programı temel olarak TL'nin devalüe edilmesi, ithalat önündeki engellerin yumuşatılması, para arzının ve bütçe harcamalarının kısılması, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ürün ve hizmetlerinin fiyatlarının

yükseltilmesi konularını kapsamaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2005, s.122).

Tablo 7:
Dış Ticaret Göstergeleri, 1964-1980.

Yıllar	İhracat (000 \$)	Değişim (%)	İthalat (000 \$)	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi (000 \$)	Dış Ticaret Hacmi (000 \$)	İhracat/ İthalat Karşılama Oranı (%)	GSYH*
1964	410771	11.6	537229	-21.9	-126458	948000	76.5	87782
1965	463738	12.9	571953	6.5	-108215	1035691	81.1	90078
1966	490508	5.8	718269	25.6	-227761	1208777	68.3	100629
1967	522334	6.5	684669	-4.7	-162335	1207003	76.3	105159
1968	496419	-5.0	763659	11.5	-267240	1260078	65.0	31425049
1969	536834	8.1	801236	4.9	-264403	1338070	67.0	32707548
1970	588476	9.6	947604	18.3	-359128	1536081	62.1	33765132
1971	676602	15.0	1170840	23.6	-494239	1847442	57.8	35644700
1972	884969	30.8	1562550	33.5	-677581	2447519	56.6	38291639
1973	1317083	48.8	2086216	33.5	-769133	3403299	63.1	39540780
1974	1532182	16.3	3777501	81.1	-2245319	5309683	40.6	41752876
1975	1401075	-8.6	4738558	25.4	-3337483	6139633	29.6	44748268
1976	1960214	39.9	5128647	8.2	-3168433	7088862	38.2	49429503
1977	1753026	-10.6	5796278	13.0	-4043252	7549304	30.2	51113351
1978	2288163	30.5	4599025	-20.7	-2310862	6887187	49.8	51881586
1979	2261195	-1.2	5069432	10.2	-2808236	7330627	44.6	51557767
1980	2910122	28.7	7909364	56.0	-4999242	10819486	36.8	50295991

Kaynak: (TUIK, 2009, s.2; TUIK, 2010, 668). * Milyon TL. GSYH 1948 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır. * Milyon TL. 1964-1967 yılları GSYH 1968, 1968-1980 yılları GSYH 1987 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

Tablo 7’de yer alan veriler ışığında 1964-1980 yılları arasında dış ticaretin sürekli açık verdiği görülmektedir. 1964’de ihracatın, ithalatı karşılama oranı %76.5 iken bu oran 1980’de %36.8’e gerilemiştir.

Türkiye ekonomisinde beklenenin tersine ithal ikameci sanayileşme süreci, ödemeler dengesinde bir kötüleşme yaratmıştır. Başkaya (2004), bunun nedenini ithal girdilerdeki artma eğiliminden kaynaklandığını savunmaktadır. İthal girdiler zaman içerisinde artarken, ithal girdiyle üretilen ürünler ihracata dönük değil iç talebi karşılamaya yönelik üretilmiştir. Bu sebepten ulusal sanayi ihtiyacı olan döviz elde edememiştir. Geleneksel yollarla ihraç edilen ürünlerden elde edilen döviz yeterli olamamış

dolayısıyla ticaret hadlerinin sürekli olarak kötüleştiği görülmektedir (Başkaya, 2004, s.123-124).

1977'de ekonomik istikrar önemli ölçüde bozulmuştur. Ekonomik istikrarın bozulması üretimi olumsuz yönde etkilemiş, ürün yetersizlikleri karaborsaların oluşmasına zemin hazırlamıştır (Kazgan, 2009, s.115). Bu dönemde Türkiye, yoğun bir biçimde üretim malları üreten, ara malı ve temel tüketim sanayi sektörlerinin yurt içinde ikamesine yönelmiştir. Bu dönemin diğer bir özelliği ise ithal mallara uygulanan kota ve yüksek tarife oranları ile yerli üretimin korunmasıdır. Ancak ekonomi 1977'den başlayarak bir döviz finansman krizine sürüklenmiştir (Yeldan, 2005, s.38). Mart 1978 ve Nisan 1979'da iki adet ekonomik istikrar programı uygulanmıştır. Söz konusu bu istikrar programlarının temel amaçlarını ödemeler bilançosu açıklarının finansmanı, enflasyon baskısının durdurulması, KİT'lerin kendi kendini finanse edecek duruma getirilmesi ve bütçe üzerindeki yüklerinin hafifletilmesi olarak sıralamak mümkündür (Şahin, 2009, s.187).

2.2. 1980-2013 Dönemi

1980'den itibaren Türkiye ekonomisinde dışa açılmaya yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır (İncekara, 2001, 930). 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile ithal ikamesi politikası terk edilmiş, bunu yerine ihracata yönelik bir sanayileşme politikası benimsenmiştir (Karluk, 2005, s. 497).

Türkiye'de 24 Ocak Kararları ile ihracata dayalı sanayileşmeye yönelik önemli adımlar atılmıştır. 24 Ocak 1980 Kararlarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Uludağ ve Arıcan, 2003, 47-48):

- İthalatın serbestleştirilmesi,
- TL'nin aşırı değerlenmesine son veren "gerçekçi" esnek kur uygulamasına geçilmesi,
- İhracatın ve yabancı sermayenin teşviki, ihracata finansman ve sigorta konularında kurumsal destek sağlanması,
- Sübvansiyonların kademeli olarak azaltılarak, uygulanan fiyat kontrollerinin kaldırılması,
- Faiz oranlarının serbestleştirilmesi (1 Temmuz 1980 tarihinde faiz oranları tamamen serbest bırakılmıştır),
- TL %48 devalüe edilerek dolar karşısındaki değeri 47 TL'den 70 TL'ye düşürülmüştür.

1980'de yapılan devalüasyonla ihracatın artırılması ve dolayısıyla da döviz kazancının artırılması umulmuştur (Başkaya, 2004, 191). İthalatın serbestleştirilmesi için uygulanan politikalara 1981'deki ithalat programı ile başlamıştır. Ancak gümrük vergileri oranı ortalama %76.3 seviyesinde ve birçok sanayi mamulü üzerindeki vergi oranı ortalama %100 veya üzerinde kalmıştır. 1984'de ithalat rejiminde önemli değişiklikler yapılmıştır. 1984'de yapılan değişikliklerle ortalama %76.3 olan gümrük vergileri %48.9'a düşürülmüştür. İthalat kotaları tarife dışı engellere kaydırılarak dünya ekonomisine daha uyumlu bir dış ticaret politikası izlenmeye çalışılmıştır. İthalat yasak malların sayısı yaklaşık olarak 1800'den 459'a düşürülmüştür. Daha sonra yapılan çeşitli düzenlemeler ile ithali yasak malların sayısı azaltılmış ve uyuşturucu, silah ve bunların girdileri dışında ithali yasak mal kalmamıştır. İthalat iznine bağlı malların sayısı 1984'de 100 civarında iken 1988'de 33'e indirilmiştir. 1990'da ise ithali izne bağlı malların listesi tamamen kaldırılmıştır (Şahin, 2009, s.422-423).

6 Kasım 1983 siyasi seçimleriyle birlikte göreve başlayan hükümet, Aralık 1983 ve Ocak 1984'de, 24 Ocak 1980 Kararları'nı tamamlayıcı nitelikte yeni ekonomik tedbirler uygulamıştır. Bu tedbirler ayrıca daha serbest bir ekonomi politikası uygulamaya yönelik bir ekonomi yaklaşımı getirmiştir. Bu bağlamda uygulanan ekonomi politikasında ekonomik serbestleşmeye öncelik verilmiş, bu sayede ekonomiye kaynak yaratacak gücün artarak daha verimli alanlara dağılması hedeflenmiştir (Uludağ ve Arıcan, 2003, s.51-52).

1980'den itibaren ihracatın önemli ölçüde geliştiği görülmektedir. Bu gelişmedeki en önemli etken kuşkusuz 24 Ocak 1980 Kararları ve daha sonraki yıllarda bu kararları destekleyen iktisat politikası uygulamalarıdır. İhracatı arttırmak için uygulanan teşvikler, ücret ve maaşların enflasyon seviyesinin altında tutularak iç talebin daraltılması sonucu ihracatçıların dış piyasaya daha önem vermesi, petrol fiyatlarında meydana gelen artışlar sonucunda orta doğu ülkelerinin satın alma gücünün artması ve Türkiye'nin komşu ülkelerle dış ticaret hacmini arttırmaya yönelik çalışmaları ihracatın artmasında önemli bir rol oynamıştır (Şahin, 2009, s.409-410). Bu dönemde uygulanan devalüasyon politikaları bir yandan çalışan kesimin satın alma gücünde bir azalma yaratırken, diğer yandan ihracat sektörünün uluslararası rekabet gücünü artırıcı bir unsur olarak görülmüştür (Sönmez, 2009, s.28).

1980'den itibaren uygulanan ekonomi politikalarıyla birlikte ihracatımızda önemli bir artış yaşanmıştır. Ancak ihracattaki artışa, ithalattaki artış da eşlik etmiş, dolayısıyla dış ticaret açığı daraltılamamıştır (Boratav, 2006, s.161).

1994'de "5 Nisan Kararları" olarak bilinen ekonomik istikrar programı açıklanmıştır. Aralık 1993'ün sonunda 14.458 TL/\$ olan döviz kuru, 7 Nisan 1994'de 39.853 TL/\$'a kadar yükselmiştir. 1994'ün ikinci yarısından itibaren döviz piyasasında tekrar istikrar sağlanmıştır. 1994'ün sonunda döviz kuru 34.418 TL/\$ seviyesinde oluşmuştur (Özkale ve Kayalica, 2008, s.365). 1989 ve 1994'de meydana gelen ekonomik sorunlar 1980 ekonomik dönüşümü içinde ele alınmış, serbest piyasa ekonomisinin daha iyi işlemesi için kurum ve kuruluşların oluşmasına yönelik iktisadi düzenlemeler yapılmıştır.

Tablo 8:
Dış Ticaret Göstergeleri, 1981-1994.

Yıllar	İhracat (000 \$)	Değ (%)	İthalat (000 \$)	Değ (%)	Dış Ticaret Dengesi (000 \$)	Dış Ticaret Hacmi (000 \$)	İhracat/İthalat Oranı (%)	GSYH*
1981	4702934	61.6	8933374	12.9	-4230439	13 636 308	52.6	52738671
1982	5745973	22.2	8842665	-1.0	-3096692	14 588 639	65.0	54617937
1983	5727834	-0.3	9235002	4.4	-3507168	14 962 836	62.0	57332998
1984	7133604	24.5	10757032	16.5	-3623429	17 890 636	66.3	61181164
1985	7958010	11.6	11343376	5.5	-3385367	19 301 386	70.2	63776134
1986	7456726	-6.3	11104771	-2.1	-3648046	18 561 497	67.1	68248101
1987	10190049	36.7	14157807	27.5	-3967757	24 347 856	72.0	74721925
1988	11662024	14.4	14335398	1.3	-2673374	25 997 422	81.4	76206292
1989	11624692	-0.3	15792143	10.2	-4167451	27 416 835	73.6	76498311
1990	12959288	11.5	22302126	41.2	-9342838	35 261 413	58.1	83578464
1991	13593462	4.9	21047014	-5.6	-7453552	34 640 476	64.6	84352830
1992	14714629	8.2	22871055	8.7	-8156426	37 585 684	64.3	89400745
1993	15345067	4.3	29428370	28.7	-14083303	44 773 436	52.1	96590370
1994	18105872	18.0	23270019	-20.9	-5164147	41 375 891	77.8	91320722

Kaynak: (TÜİK, 2009, s.3; TÜİK, 2010, s.662-676). * Milyon TL. GSYH 1948 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır. * Milyon TL. GSYH 1987 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

Şiriner ve Doğru (2008) 1994'de alınan ekonomik tedbirleri 1980'den itibaren hayata geçirilemeyen ve bu nedenle ekonomide sorunların artmasına neden olan düzenlemelerin hayata geçirilmesine yönelik politikalar olarak görmektedir (Şiriner ve Doğru, 2008, s. 172).

Tablo 9:
Dış Ticaret Göstergeleri, 1995-2012

Yıllar	İhracat (000 \$)	Değ (%)	İthalat (000 \$)	Değ (%)	Dış Ticaret Dengesi (000 \$)	Dış Ticaret Hacmi (000 \$)	İhracat/İthalat Oranı (%)	GSYH*
1995	21637041	19.5	35709011	53.5	-14071970	57346052	6 0 . 6	97887800
1996	23224465	7 . 3	43626642	22.2	-20402178	66851107	5 3 . 2	104745149
1997	26261072	13.1	48558721	11.3	-22297649	74819792	5 4 . 1	112631203
1998	26973952	2 . 7	45921392	-5.4	-18947440	72895344	5 8 . 7	70203147
1999	26587225	-1.4	40671272	-11.4	-14084047	67258497	6 5 . 4	67840570
2000	27774906	4 . 5	54502821	34.0	-26727914	82277727	5 1 . 0	72436399
2001	31334216	12.8	41399083	-24.0	-10064867	72733299	7 5 . 7	68309352
2002	36059089	15.1	51553797	24.5	-15494708	87612886	6 9 . 9	72519831
2003	47252836	31.0	69339692	34.5	-22086856	116592528	6 8 . 1	76338193
2004	63167153	33.7	97539766	40.7	-34372613	160706919	6 4 . 8	83485591
2005	73476408	16.3	116774151	19.7	-43297743	190250559	6 2 . 9	90499731
2006	85534676	16.4	139576174	19.5	-54041499	225110850	6 1 . 3	96738320
2007	107271750	25.4	170062715	21.8	-62790965	277334464	6 3 . 1	101254625
2008	132027196	23.1	201963574	18.8	-69936378	333990770	6 5 . 4	101921730
2009	102135000	-22.4	140919000	-30.2	-38784000	243054000	7 2 . 5	97143611
2010	113975607	11.6	185535044	31.7	-71559436	299510651	6 1 , 4	105680142
2011	1 3 4 9 0 7	29.8	2 4 0 8 4 2	18.5	- 1 0 5 9 3 5	3 7 5 7 4 9	5 6 . 0	-
2012	1 5 2 4 8 9	-1.8	2 3 6 5 4 5	13.0	- 8 4 0 5 6	3 8 9 0 3 4	6 4 . 5	-

Kaynak: (TUİK, 2009, s.3; TUİK, 2010, s.676). TUİK veri tabanı, TCMB veri tabanı
* Milyon TL. 1995-1997 yılları GSYH 1987, 1998-2009 yılları 1998 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

Türkiye, AB ile 1995'de GB anlaşması imzalamış ve imzalanan bu anlaşma 1996'da yürürlüğe girmiştir. GB, Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan ticari serbestleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır (Tonus, 2007, s.193). GB anlaşmasının temelinde taraflar arasında malların serbest dolaşımı ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanması bulunmaktadır (DTM, 2007, s.314).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizleriyle birlikte yatırım ve tüketim harcamalarında önemli daralmalar görülmüştür. Devalüasyonla birlikte ihracat artmış ve ithalat azalmıştır. Ancak 2002'de ithalat artış oranının ihracat artış oranından fazla olduğu görülmektedir.

Türkiye ihracatının içinde 1980'den önce tarımın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. 1980 Ekonomik Kararları'yla birlikte Türkiye'nin dış ticaret yapısının da değiştiği görülmektedir. Bu

bağlamda 1980'den sonraki yıllar incelendiğinde ihracatımızda tarımın payının azaldığı, sanayinin payının ise hızla arttığı görülmektedir. 1990'da tarımın toplam ihracat içindeki payı %18.4 iken bu oran 2000'de %7.8 'e gerilemiştir. 1990'da toplam ihracatımızdaki sanayi kesiminin payı %79.0 iken bu oran 2000'de %91.2'ye yükselmiştir (Serin, 2001, s. 311-312; TÜİK, 2009, s.695). Ayrıca Türkiye'deki önemli ihracatçı sektörlerin aynı zamanda önemli ithalatçı sektörler olması, ihracatın ithalata bağımlılığının önemli bir göstergesidir. Örneğin ihracat sıralamasında ilk sırada bulunan motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet sektörü 2005'de 9.6 milyar ABD Doları ihracat gerçekleştirmiştir. Aynı yıl adı geçen sektör yaklaşık 10.6 milyar ABD Doları ithalat gerçekleştirmiştir (Eşiyok, 2008, s.140). İhracatın ithalata bağımlılığının temel nedeni ihracat mallarının ara mal ithalatına olan bağımlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin ihracat artışı 1994-2004 yılları arasında dünya ihracat artış hızının üzerinde yıllık ortalama %12.5'lik önemli bir artış göstermiştir. Bu artışla Türkiye 1994'de %0.42 olan dünya ihracatındaki payını 2004'de %0.70'e çıkartmıştır. Bu olumlu gelişmenin yanında sözü edilen yıllarda Türkiye'nin ithalatının ihracatından daha hızlı arttığı görülmektedir. Sözü edilen yıllar arasında Türkiye'nin ithalatı %14.3'lük bir artış gösterirken dünya ithalatındaki artış %7.6'da kalmıştır (Aktan, 2006, s.80). Türkiye ekonomisi 2002'den itibaren hızlı bir büyüme eğilimine girmiştir. 2002-2007 yılları arasında yıllık ortalama %6.8 büyüyen Türkiye 2007'de ABD'de meydana gelen ekonomik krizin dalga dalga bütün dünyaya yayılmasından olumsuz şekilde etkilenmiştir (DTM, 2009, s.6).

SONUÇ

Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, dış ticaretin önemli ölçüde tarım ürünlerine bağlı ve zayıf olduğu görülmektedir. Kuruluş yılları ülke ekonomisinde, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın olumsuz ekonomik etkileri hissedilmektedir. Kuruluş yıllarında dış ticaretin önünde önemli sınırlamaların bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedeni, Lozan Barış Antlaşması'nın gümrük tarifeleriyle ilgili maddesinin 1929'a kadar geçerli olmasıdır. Dolayısıyla 1923-1929 döneminde dış ticaret sürekli açık vermiştir. 1929'dan sonra ise ithalatın önünde önemli sınırlamalar getirilmiştir. Bu sınırlamalar nedeniyle 1930-1939 döneminde dış ticaretimizin 1938 yılı hariç sürekli fazla vermiştir. Bu dönemden sonra Türkiye'nin dış ticaretinin ulusal

politikalarından daha ziyade uluslararası politikalarından daha çok etkilenmiştir. II. Dünya Savaşı süresince her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de dış ticarete korumacılık politikaları artmış ve Türkiye’nin dış ticaret dengesi fazla vermiştir. II. Dünya Savaşı’nın bitmesiyle birlikte uluslararası ekonomiyi yeniden yapılandırılmıştır. 1946’da ithalat sınırlamaların azaltılması, özellikle 1950’den itibaren yurtiçine gelen yabancı sermaye ve kredilerin tüketim harcamalarını tetiklemesi ve ekonomik büyüme politikasının ithal girdi üzerine kurulu olması 1946’dan itibaren ithalatımızın sürekli artmasına neden olmuştur. 1953’den itibaren ithalatı azaltmaya yönelik çeşitli tedbirler uygulansa da, uygulanan ekonomi politikalarından istenilen sonuçlar alınamamıştır. 1970’li yıllarda petrol fiyatlarında meydana gelen artışlar, Türkiye’nin ihracatının ithalatı karşılama oranını önemli ölçüde azaltmış, ithal malların ulusal pazara yönelik üretimde kullanılması sonucunda, önemli bir döviz darboğazıyla karşılaşmıştır.

Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik krizin aşılabilmesine yönelik 24 Ocak 1980 ekonomik kararları alınmıştır. 24 Ocak kararları ile ithal ikamesi uygulaması terk edilerek ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçilmiştir. Bu kapsamında ihracatı özendirmek için önemli politikalar uygulanırken, ithalatın serbestleştirilmesine yönelik politikalar da yer verilmiştir. 1980’den itibaren uygulanan politikalarla ihracat önemli bir artış gerçekleştirilmiştir. Ancak ihracattaki artışa, ithalattaki artış da eşlik ettiği için dış ticaret açığı kapatılamamıştır. İhracattaki bu artışa, ithalattaki artışın eşlik etmesinin temel nedeni, önemli ihracat sektörlerinin, üretim aşamasında ithalata bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, kuşkusuz dış ticaret dengesini sürekli olumsuz etkilemektedir. Sonuç olarak, uygulanabilecek en iyi politika araçlarından bir tanesi, ihracat sektörünün hammadde ve arama gibi gereksinimleri ulusal pazarda karşılayabilecekleri endüstriler yaratılması olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, Okan H (2006). “*Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türk Dış Ticareti*”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Yıl: 1, Sayı: 1, ss. 69-100.
- ALKİN, Erdoğan (1983). **Turkey’s International Economics Relations**, Güryay Yayınları, İstanbul.
- ALKIN, Erdoğan (2004). “*Türkiye’de Dış Ticaret ve Kambiyo*

Rejiminin Kısa Bir Tarihçesi', **Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 119-124

- ALTUĞ, Sumru (2006). "*Türkiye'de Büyüme, Yapısal Dönüşüm ve Dış Ekonomik Gelişmeler*", **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Yıl:1, Sayı:1, ss. 3-11.
- BALKANLI, A. Osman (2002). "*Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine*", **Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 1, ss. 13-26.
- BAŞKAYA, Fikret (2004). **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Maki Basın Yayın, Ankara.
- BAŞKAYA, Fikret (2004). **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Maki Basın Yayın, Ankara.
- BORATAV, Korkut (2006). **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005**, 10. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara.
- BULUŞ, Abdülkadir (2003) **Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri**, Tablet Kitapevi, Konya.
- BULUT, Cihan (2006). **Ekonomik Yapı ve Politika Analizi**, Der Yayınları, İstanbul.
- ÇAKIR, Coşkun (2000). "*Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Ticaretin Organizasyonu ve Tüccarlar*", **Çerçeve Dergisi**, Yıl: 8 Sayı:25, ss.40-52.
- DTM (2007). **Avrupa Birliği ve Türkiye**, DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara.
- DTM (2009). **Dış Ticaretin Görünümü 2008**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- EŞİYOK, Ali (2008). "*Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaret Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz*", **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Yıl: 3, Sayı: 1-2, 2008, s. 117-160.
- GÜVEN, T. Celal (1998). "*Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü*", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:3 Özel Sayı, ss.26-41.
- HEPAKTAN, Erdem (2007). "*Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelir Yönlü Analizi*", **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Yıl:

- 1, Sayı 2, ss. 79-112.
- İNCEKARA, Ahmet (2001). “*Küreselleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl: 7, Sayı: 42, ss. 927-931.
- KARLUK, S. Rıdvan (2005). **Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm**, Gözden Geçirilmiş 10. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten (2009). **Tazimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KEPENEK, Yakup, Yentürk, Nurhan (2005), **Türkiye Ekonomisi**, 17. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- MCGOWAN, Bruce (1981). **Economic Life in Ottoman Europe**, Cabrige University, New York.
- ÖZKALE, Lerzan, Kayalica, Özgür M (2008). “*Dış Ticaretin Yapısal Değişimi*”, **Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85’inci Yılında Türkiye Ekonomisi**, Ed. Gülen Elmas Arslan, Ankara, ss. 355-382.
- PALAMUT, Mehmet E., Giray, Filiz (2001). “*Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar*”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl: 7, Sayı: 41, ss. 20-34.
- PAMUK, Şevket (2005). **Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi (1500-1914)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PARASIZ, İlker (1998). **Türkiye Ekonomisi 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları**, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa.
- PARASIZ, İlker (2004). **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- SERIN, Necdet (2001). “*Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası*”, **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz**, Ed. Ahmet Şahinöz, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001, ss. 305-321.
- SÖNMEZ, Sinan (2009). “Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Ed. Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 234, ss. 25-75.

- ŞAHİN, Hüseyin (1997). **İktisada Giriş**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- ŞAHİN, Hüseyin. (2009). **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bu Günkü Durumu**, 10. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- ŞİRİNER, İsmail, Doğru, Yılmaz (2008). **Türkiye'de Büyümenin Ekonomi Politikası 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- TAŞKIN, M. Murat (2003). *"1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları"*, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:8 Özel Sayı, ss.131-153.
- TEZEL, Yahya S (1994), **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TCMB veri sistemi, www.tcmb.gov.tr.
- TONUS, Özgür (2007). *"Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye'de Dış Açıklık ve Sanayileşme"*, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 17, ss. 193-214.
- TÜİK (2010), **İstatistik Göstergeler 1923-2009**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, Ankara.
- TÜİK (2009). **Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı 2008**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, Ankara.
- TÜİK (2009). **İstatistik Göstergeler 1923-2008**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- TÜİK, veri sistemi, www.tuik.gov.tr.
- ULUDAĞ, İlhan, Arıcan Erişah (2003). **Türkiye Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama**, Der Yayınları, İstanbul.
- YELDAN, Erinç (2005). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 11. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

